

Oleviste torn, kuldne kukk otsas (paremal). Tallinna panoraam aastast 1651 Adam Oleariuse järgi, pärast Oleviste kiriku põlengujärgset taastamist.

Tallinna TOP 10

K a r l K e l l o

Tallinnas leidub palju ainulaadseid märke, millel on tähendus ka ülemaailmses kontekstis. Mis meenub meile võorast linnast – üks pilk, üks märk. Tallinnast võib meelde jääda isegi kuni kümme märki.

Aastal 2011 saab Tallinnast Euroopa kultuuripealinn. Trükkis või veebileht teemal „Tallinna müütiline TOP 10“ oleks hea teejuht keskaja, kristliku mütoloogia ja ikonograafia huvilistele ning kultuuri-teadlikele turistidele, kes ei tule siia üksnes odava viina järele ega tunne ka erilist tõmmet turistigruppide koosseisus ringi kapata, vaid soovivad pigem süüvida detailidesse. Just detailid annavad elule tähendusrikkuse ja värvikirevuse – ning jäävad meelde.

Kristuse kannatuslugu. Pühavaimu kiriku kappaltari välisliival kujutatud Kristuse kannatuslugu Tallinna vana vapi taustal on ainulaadne.

Pühavaimu altari kapp suleti üks kord aastast, suurel reedel. Ristikoguduse silme ette ilmus siis pilt Kristuse passioo-

nist seostatult Tallinna vapiga. Tallinna vana vapp, valge rist punasel põhjal, on Kristuse märk: nimbust tema pea kohal kujutati algselt punase päikeseringina, ristatud kiirtevihud keskel. Sama märgiga lipu all võitis Kristus surma: haa-pimedusest tõustes kannab ta käes valge ristiga punast võidulippu. Sama lippu hoides astub ta taevasse.

Kristuse märk võis ehk olla ka kohaliku Püha Ihu vendade, Tallinna vanima ning eestlastest koosneva gildi (rändavad kaupmehed, mündrikud, rannalaevnikud, voorimehed) vapp. Tallinna Püha Ihu gildi vanim (ühtlasi Eesti vanim) skraa pärineb 13. sajandi teisest poolest. Maarjamaal tegutses kahte liiki Kristuse vendi: lisaks Tallinna Püha Ihu vendadele sõdisid siinmail Kristuse

sõjateenistuse vendade ordu liikmed, keda on hakatud kutsuma Mõõgavendadeks – nende vapil oli punane rist valgel põhjal.

Kristuse võidulipu ja Tallinna vana vapi märki kordab Taani lipp, mis on andnud inspiratsiooni kõikidele kuulsatele Põhjala riigilippudele, välja arvatud Eesti oma. Legendi järgi langenud Dannebrog 1219 Tallinna kohal taevast alla ja päästnud Taani kuninga Waldemar II Võitja ning tema väe kindlast hukatusest eestlaste käe läbi. Väidetavalt polevat Dannebrog legendil siiski mingit reaalselt alust, on kirjutatud eesti soost Dannebrog ordu rüütliristi kavaler Vello Helk.

Viktor toob võidu. Vähemalt sama intrigeeriv kui Kristuse kannatuslugu on

Pühavaimu kiriku kappaltar (detail). Bernt Notke, 1483.

Võit toetub Tallinna vapikilbile (Pühavaimu kappaltar).

Püha Jüri tapab draakoni, Võit vaatab pealt, Tallinna vapp käes. Niguliste pealtar, Hermen Rode, 1481.

vähetuntud Viktori-nimelise pühaku eriline asend hiliskeskajses Tallinnas. Püha Viktor (ld *victoria* 'võit') ilmus koguduse silme ette Niguliste pealtari iga asendi puhul: välisilval kujutatakse teda koos draakonitapja püha Jüri ja kiriku nimipühaku püha Nikolausega; avatud altar esitab Viktori kannatusloo võrdväärselt Nikolause martüüriumiga. Püha Viktor on ka Pühavaimu kiriku kappaltari, kus ta toetub Tallinna vapikilbile, kõrval Saksa ordu kaitsepühak püha Elisabet. Viktor on jäädvustatud koos püha Jüriga, teine teisel pool neitsi Maarjat, ka Mustpeade Maarja altari. Kõik kolm altarit on tellimustööd, mistõttu Viktori esinemist neil ei saa juhuslikuks pidada (vt Anu Mänd. Püha Viktor – Tallinna kaitsepühak? Kunstiteaduslikke uurimusi, 2003, 3–4). Neitsi Maarja, püha Elisabet ja püha Jüri olid Saksa ordu kolm tähtsamat kaitsepühakut.

Püha Jüri Tallinna vapivärvides.

Draakonitapja püha Jüri oli ühtlasi Tallinna kaitsjate – Mustpeade vennaskonna – esimene ja kõige tähtsam kaitsepühak. Niguliste kiriku pealtaril tapab püha Jüri draakoni, Võit vaatab pealt, Tallinna vapp käes. Püha Jüri võit vana mao üle (kroonikas: usu tagakiusajad; usu vaenlased) pidi nende jaoks, kes altari tellisid, olema tähtis. Toimunu jäädvustati igavikuks, väljendades ühtlasi lootust, et võit ei jäta neid maha tulevikuski.

Tähelepanu äratav asjaolu, et nii püha Viktori kui ka püha Jüri oda otsas on kujutatud Kristuse võidulippu, valget risti punasel taustal, kuigi püha Jüri märk on punane rist valgel põhjal, vrd nt kas või Gruusia (Georgia) riigilipuga.

Niguliste kiriku pealtar valmis 1481, Pühavaimu kiriku altar 1483, Mustpeade vennaskonna altar telliti 1481 (Tallinna saabus 1495). Aastal 1487 laskis raad paigaldada kolm Lübeckist tellitud Viktori kuju linna väravate ette (Anu Mänd). 1477 oli Vene suurvürst tunginud Narvani, 1478 alistanud Novgorodi, 1481 olid Moskva väed rüüstanud Liivimaa, teinud tuhaks Tarvastu, Karksi, Viljandi. Kui Tallinna raad, Suurgild, Mustpead ja Pühavaimu ning Niguliste kogudus langetasid palves pea neitsi Maarja, püha Viktori ja püha Jüri ees, kas tegid nad seda siis lootuses, et ehk annab Viktor (koos ordu kaitsepühaku

Elisabetiga) võidu moskoviidi üle, nagu oli päästnud nad neli-viis põlve tagasi?

1501 rüüstas Moskva suurvürst taas Eestit, kuid 1502 võitis Liivimaa ratsavägi Smolino järve ääres Pihkva all Vene vägesid, kindlustades seega rahu pooleks sajandiks, Vene–Liivimaa sõjani. Kuid selleks ajaks oli usupuhastus juba üle Eestimaa pühkinud ning katoliku pühakute vägi ja võimus ajalooks saanud.

Seitsmeharuline lühter.

Niguliste kirikus seisab seitsmeharuline ligi nelja meetri kõrgune Maarja lühter, maailmapuu, elupuu ja ristipuu võrdkuju. Võimalik, et see on ainulaadne kogu Euroopas. Maine neitsi troonib seal kõrgel üleval taevase isa aukohal.

Eesti Vana-Liivimaa osana oli neitsi Maarjale pühendatud maa. Ristiretked siia maale võrdustati Kristuse haua vabastamisega. Maarjamaa oli püha maa ja kristlaste töötatud maa. 14. sajandi keskpaiku andis Rooma paavst loa asendada palverännak Palestiinasse Maarjamaa teekonnaga.

Kuldne kukk Oleviste tornis.

Eneestmõistetava loomulikkusega tehti Euroopa ja seega ka maailma kõrgeim kirikutorn kristlaste töötatud maa pealinnas – ca 1450 sai Tallinnas valmis uus püha Olavi kirik, ca 1500 läänetorn. Michel Sittow kaldas tornikuke aastal 1523. Oleviste torn tõusis ligi 160 meetri kõrguseks (157,8 m). Senini oli maailma kõrgeim ehitis olnud Cheopsi püramiid: algkõrgus 146,6 m (praegu 137 m). 1625. aastal põles Oleviste torn pikselöögist maha, taastati 139,8 meetri kõrgusena. Oleviste põlengu järel sai Cheopsi püramiid tagasi maailma kõrgeima ehitise au – kuni Kölni katedraali ja Eiffeli torni rajamiseni.

Oleviste torn oli/on meremärk – aga mitte ainult. Tallinn oli põhjapoolseim hansalinn. Hansa tähtsaim kaubatee läks Novgorodist üle Tallinna Londonisse – ja vastupidi. Oleviste märgiline väärtus ei piirdunud siiski üksnes tee näitamise ja kaupmeeste töötatud maa- ja ühtlasi kristlaste töötatud maale.

Kristlikus sümbolikas tähendab kukk ka Kristuse võrdkuju, kes annab uuel armupäeval koita. Ka Oleviste neljal väikesel nurgatornil olnud otsas kukekuju- lised tuulelipud. Rahvapärimuse järgi

olevat 1821. aasta tulekahju ajal kõik need neli kukke hakanud keerlema – kuumuse tekitatud tuuletõmbuses.

Meteoriidikandja draakon Tallinnas.

Tallinna raekoja draakonipäisel veesüli-til tilpneb mingi kera ülemise lõualuu küljes. Üle kogu maailma on läbi aegade kujutatud draakoneid, kes kannavad kera lõugade vahel või pea peal.

Draakon on komeedi/meteoriidi võrdkuju. Planeedi Maa perioodilised kohtumised tapjakomeetidega on põhjustanud aastatuhandete vältel tohutuid katastroofe. Lisaks suuliselt edasi antavatele müütidele raiuti katastroofimotiivid kivisse, valati pronksi, kooti kangastesse, jäädvustati pärgamendile...

Murumütsikeses narr. Dominiiklaste kloostris jäädvustatud narr võimaldab teha lühiekskursi narrimütsi arengulukku. Narrimüts ilmus kristlikus Euroopas välja 13.–14. sajandi vahetusel – ja peaaegu kohe ka draakoni pähe, ca 1330, ning seejärel juba otseselt apokalüptilise draakoni pähe, ca 1350. Kui kristlikus maailmas tehti draakonist narr, siis idamaises kontekstis suhtutakse temasse tänini suure austusega, korraldades draakonifestivale ja uue aasta vastuvõtte, kusjuures peaaegu iga draakon kannab punast kera suus. See on lihtne maagiline võte: taotleda draakoni heatahtlikkust, teda peokangelaseks tõstes.

Draakonivõitluse temaatika on siinses kristlikus mütoloogias oluline: püha Jüri tapab Tallinnas draakoni Kristuse võidulippu kasutades.

Kristuse viinapuu draakoni suust.

Draakoni suus on viinapuu. Draakon on paganluse võrdkuju, algkristlikus kontekstis võrsub kristlus paganluse rüpest, väljakujunenud kristlus võitleb paganlusega lepitamatult. Kristus ütleb: „Mina olen tõeline viinapuu ja mu Isa on aednik” (Jh 15,1). Kui viinapuu kasvab välja draakoni suust, seostub see kristluse sünniga.

Tallinna Mustpead. Kui kohaliku Püha Ihu vennaskonna liikmed olid Kristuse vennad, siis samuti Tallinnast alguse saanud ja üle Euroopa levinud Mustpead olid algselt püha Jüri vennad. Neerpühak Mauritius mustpeade patroonina on hilisem.

Jõulukuusk Raekoja platsis. Eesti müütiliste rahvalaulude järgi on jõulupühiks kuuskede kojutoomine vana asi. Saksamaal, kust jõulupuu arvatakse alguse saanud, taunisid kirikuisad jõulukuusekommet 17. sajandi keskpaikugi, pidasid seda lastemänguks ja ebajumala kummardamiseks ning saatana asja ajamiseks kiriku varjus.

Tallinnas tõid just Mustpead välja ja süütasid Raekoja juures jõulukuused – vanim dateering aastast 1441, Riias veidi hiljem. Vahest just Mustpead võtsid Euroopasse minnes kohaliku jõulupuukombe kaasa. Nüüd põleb aasta pimedaimal ööl jõulukuusk igas kristlikus kodus, igas pühakojas.

Maarja põrandalühter. Niguliste kirik, ca 1519.

Murumütsikeses narr. Dominiiklaste klooster, 16. sajand.

Kristuse viinapuu võrsub draakoni suust. Dominiiklaste klooster, 15.–16. sajandi vahetus.

Jõulupuu kaunistas juba nädalalehe Eesti Postimees kõige esimest ja ka järgmiseid jõulunumbreid (1864, 1867).

Jõulukuusk Briti kuningakojas, kuninganna Victoria ja prints Albert lastega puu all, 1848.